

Dubravka Čengić
Državni arhiv u Zagrebu
Zagreb

UDK/ 373(497.5 Zagreb) "19"
930.25:37](497.5 Zagreb) "19"

Primljeno: 2002. godine

Stručni članak / Professional paper

POVIJEST ZAGREBAČKIH ŠKOLA dokumenti Državnog arhiva u Zagrebu 1900.–1945.

U radu je prikazan dio razvoja osnovnih i srednjih škola u gradu Zagrebu. Kao izvor je poslužilo arhivsko gradivo pohranjeno u našem arhivu. Želja mi je bila ukazati na značenje arhivskog gradiva kao najvažnijeg izvora za život jednoga grada. Prikazani su počeci škola u Zagrebu, njihov razvoj, položaj i utjecaj na društveni život grada. U razvoju škola nisu sudjelovale samo škole kao ustanove već i gradska upravna vlast, humanitarna društva (svjetovna ili vjerska) zapravo, na neki način, svi stanovnici grada. Znamo da se napredak jednoga grada najjasnije vidi u pismenosti njegovih stanovnika, a ona opet u broju postojećih škola, pa tako možemo zaključiti da je grad Zagreb sredinom XX. stoljeća bio najpismeniji grad na ovim našim prostorima.

Ključne riječi: povijest školstva, arhivsko gradivo, Zagreb, 1900.–1945. godine

Prvim spominjanjem imena Zagreb (Felicijanova isprava 1134. godine), a posebno donošenjem Zlatne bule (1242. godine) započeo je organizirani razvoj grada, njegove uprave i svih drugih grana života, a posebice trgovine. Posljedica je potreba razvoja pismenosti i prosvjećivanja stanovnika grada.

U to vrijeme (XIII. stoljeće) u slobodnom kraljevskom gradu Zagrebu nema nikakve škole već djecu poučavaju privatni učitelji. Za Kaptol se zna da je na njemu škola postojala već u XII. stoljeću. Zbog čestih svađa stanovnika Kaptola i Gradeca djeca Gradeca nisu pohađala tu školu.

Sa sigurnošću se može tvrditi da je u XIV. stoljeću (točnije 1362. godine) postojala škola na Gradecu. Te je godine grad platio nabavu *pruća* za novu školsku ogradu. Gdje se točno nalazila ta škola – ne zna se, ali se zna da je u XV. stoljeću bila u blizini Kamenitih vrata. Ta se škola u gradskim zapisnicima naziva *školska palača*. U to je vrijeme učitelj obavljao i dužnost gradskog bilježnika, jer je malo ljudi bilo pismeno. Učitelja je birala i plaćala gradska uprava, a on je mogao biti ili svjetovnjak ili svećenik. Naravno, ovih je drugih bilo više.

Znamo da je u XVI. stoljeću došlo do unapređenja školstva, i to zato što je pronalaskom tiska knjiga postala dostupnijom. Grad je i nadalje birao učitelja, davao mu plaću i osiguravao stan. U tom stoljeću prvi put bilježimo i učeničke potpore koje je grad davao siromašnim, ali dobrim đacima. Škola se sada iz zgrade kraj Kamenitih vrata preselila u gradsku vijećnicu i zvala se *gradska škola (schola civitatis)*.

Na prosvjetnom je području XVII. stoljeće za Zagreb bilo posebno važno. Grad je postao prosvjetno – izobrazbeno sjedište. Otvorena je prva gimnazija (1607. godine) i filozofska škola, akademija s pravom i značenjem sveučilišta, prva ženska škola, obnovljeno je i osnovno školstvo. Otvoreno je i sjemenište za siromašne učenike (kasniji naziv: Plemički konvikt).

Školu za djevojke otvorile su opatice klarise u svojem samostanu (danas Opatička 20). Ovdje se, uz osnovne predmete, najviše njegovala glazba: pjevanje, sviranje na glasoviru i violini.

Vrijeme prosvijećenog apsolutizma (XVIII. stoljeće) je i vrijeme velikih školskih reforma. Najvažnije je da škola dolazi pod nadzor države, a nije više pod nadzorom crkve. Uvodi se obvezatno osnovno školovanje. Udžbenike od sada kontrolira država, a susrećemo se i s pokušajem uvođenja školarine. Otvaraju se nove škole, a broj učenika se povećava. Otvorene su ove škole: Glavna narodna učiona (1776. godine) u kojoj se učenici pripremaju i za zvanje učitelja; prva djevojačka škola (1789. godine), crtačka škola (1781. godine). Posebno je važno to što je kraljica Marija Terezija osnovala zagrebačko školsko okružje koje su činile sve škole s područja Hrvatske i Slavonije. Prvi vrhovni upravitelj zagrebačkog školskog okružja bio je Nikola Škrlec. To doba karakterizira i borba za uvođenje njemačkog jezika kao nastavnog jezika u školama. Ipak su se već tada tiskale neke školske knjige na hrvatskom jeziku i štokavskom narječju. To su aritmetika (Šilobad Bilošić) i gramatika (Matija Relković).

U prvoj polovici XIX. stoljeća vodila se posebna briga o poučavanju učenika na hrvatskom jeziku. To je postalo važnije u trenutku kad je Hrvatski sabor odlučio uvesti u sve urede i škole hrvatski jezik kao službeni, odnosno nastavni jezik. Odrazit će se to ponajprije na povećanje broja škola, pa će u gradu Za-

grebu krajem XIX. stoljeća raditi 23 niže pučke škole, jedan privremeni ženski licej, jedna učiteljska škola, jedna viša trgovačka škola, tri gimnazije te, unutar samostana ss. milosrdnica, jedna učiteljska škola, jedna pučka škola i jedno zabavište. Valja pripomenuti da su u to vrijeme u gradu Zagrebu radile i četiri javne vjerske škole, i to rimokatolička (jedna), pravoslavna (jedna), evangelička (jedna) i židovska (jedna).

Novost je i to što su poneke škole imale svoje školske radionice. Tako ih je imala donjogradska pučka škola u Samostanskoj ulici i pučka škola u Krajiškoj ulici. Siromašna mladež dobivala je besplatno udžbenike i potrebiti školski pribor. Zdravstveno stanje učenika bilo je dobro, jer se redovito kontroliralo i provedena su preventivna cijepljenja protiv *prijemčivih* (zaraznih) bolesti. Uz poneku osnovnu školu građena su i kupališta u kojima su se djeca jedanput tjedno morala obvezatno kupati.

PUČKE (OSNOVNE ŠKOLE)

Prvi zakon koji je regulirao rad u tim školama potječe iz 1874. godine. Prema njemu pučka je škola opća i građanska i opća s opetovnicom i stručnim tečajevima. Školska obveza je od sedme do petnaeste godine, propisan je nastavni plan i smjernice za program, uređuju se nadležstva školskih odbora, pitanje školskog osoblja i školske uprave.

Zakonom iz 1888. godine provodi se jedinstven školski sustav na čitavom području Hrvatske i Slavonije, produžena je opetovna obuka.

Prema Zakonu od 9. kolovoza 1929. godine škole su i dalje bile četverorazredne, a ponegdje i peterorazredne. Učenici su poslije pučke škole morali pohađati opetovnicu koja je trajala od dvije do pet godina, a nastava se u njima odvijala dva puta tjedno.

Rad škola u razdoblju od 1941. do 1945. godine bio je otežan zbog rata. To se očituje u skraćivanju trajanja školskog sata na 30 minuta, skraćanju trajanja školske godine te čestom seljenju učenika iz školskih zgrada zbog potreba vojske. Pučke su škole sada trajale šest godina. Odgojno–izobrazbeni rad trajao je četiri godine i nastavljao se još dvije godine u tzv. produženoj školi. Te su škole, zbog specifičnosti u radu i sastavu učenika, bile podijeljene na gradske i seoske. Isto su tako bili podijeljeni i nastavni predmeti. Seoske škole su se u svojem izobrazbenom procesu kretale više gospodarstvenim smjerom, a gradske su omogućavale mladeži da nakon školovanja od šest godina bude spremna ući u gradski život ili da što lakše nastavi s daljnjim školovanjem u jednoj od postojećih srednjih škola.

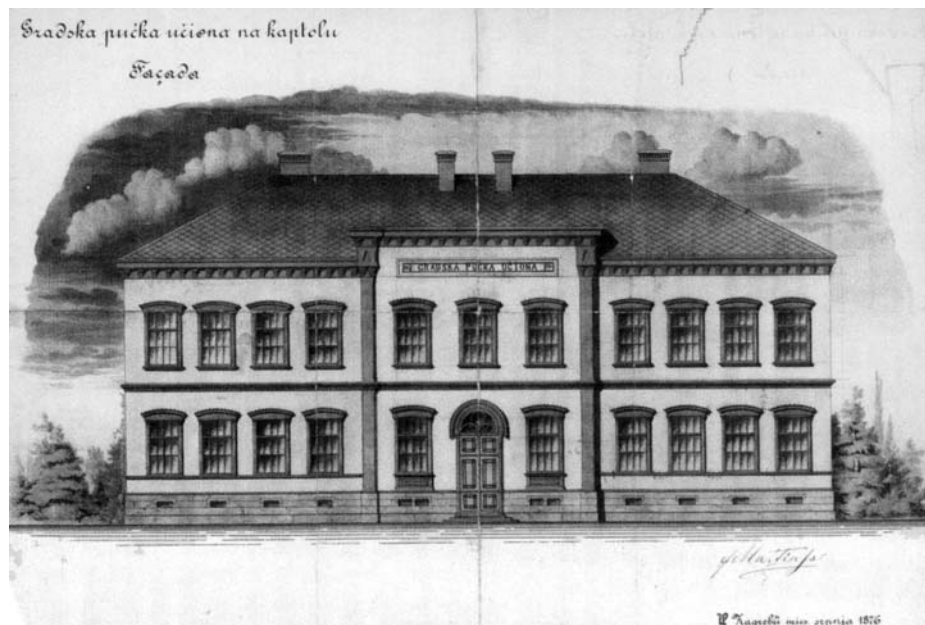
U to su vrijeme pučke škole u gradu Zagrebu bile podijeljene u dva školska nadzorništva, a u svakome se nalazilo po 13 škola. Na čelu nadzorništva bio je školski nadzornik koji je nadzirao rad nad školama i njihovim učiteljima, a o svojim zapažanjima izvješćivao Ministarstvo narodne prosvjete.

Područje grada Zagreba bilo je podijeljeno na školske kotareve s pripadajućom školom u koju su se učenici jednog dijela grada morali upisati. Broj kotareva ovisio je o širenju grada, pa je 1915. bilo jedanaest kotara, a kasnije se njihov broj povećao na 22 kotara.

U Državnom arhivu u Zagrebu pohranjeno je arhivsko gradivo 40 pučkih škola na području Zagreba i 11 škola u neposrednoj blizini grada čije područje danas pripada gradu Zagrebu.

Tu se nalazi i gradivo jedne od najstarijih osnovnih škola. To je Kaptolska škola koja se još nazivala Kaptolskom glavnom učionom u Zagrebu, Nižom pučkom dječaćkom školom u Zagrebu, Državnom mješovitom pučkom školom u Zagrebu.

Osnovana je 1830. godine kada je Marko Grošt osnovao privatnu školu na Dolcu 2. Bila je to prva škola u Zagrebu u kojoj je nastavni jezik bio hrvatski. Godine 1839. škola je proglašena javnom. Postojalo je posebno odjeljenje za dječake i posebno za djevojčice. Kada je izgrađena nova školska zgrada na Kaptolu 16, ta se škola u nju seli (1877. godine).

Gradska pučka učiona na Kaptolu

Od školske godine 1901./1902. u istoj je zgradi djelovala dječjačka i djevojačka pučka škola.

U toj je zgradi djelovala i novootvorena šegrtska (obrtna) škola.

Škola je imala i svoje kino koje je otvoreno 1. listopada 1928. godine. To je bilo i prvo kino u jednoj pučkoj školi. U godini u kojoj se slavilo tisućljeće hrvatskog kraljevstva (1925. godine) učenici te škole sudjelovali su sa svojim ručnim radovima i risarijama na izložbi. U školi je djelovala i Zajednica doma i škole. Djelovalo je i Zabavište Kaptolske škole (od školske godine 1882./83.) čije uzdržavanje je plaćao grad.

Škola je, i za vrijeme Prvoga svjetskog rata i za vrijeme Drugoga, okupirana od vojske, pa je to imalo utjecaja na nastavu, bilo u skraćivanju školskih sati, bilo preseljavanju učenika u neodgovarajuće prostore, nedostatku ogrjeva i dr. To je išlo tako daleko da se u školskoj godini 1943./1944. nastava održavala po privatnim kućama, i to u Novoj Vesi 51, 55, Medvedgradskoj 2, Kaptolu 9 i 29 i u dvorani kraj crkve sv. Franje Ksaverskog. Nastava se obično odvijala ujutro od 7–9 i poslije podne od 17–20 sati.

ŠEGRTSKE (OBRTNE, STRUČNO PRODUŽNE ŠKOLE)

Do 1886. godine razvoj tih škola bio je vezan uz pučke škole. Tamo gdje nije postojala posebna šegrtska škola, šegrti su pohađali opetovnicu.

U obrtnom zakonu iz 1886. godine istaknuta je potreba njihova osnivanja. Dvije godine kasnije donesen je Statut kojim se propisuje njihovo osnivanje, uprava i nastavni program. Naredbom iz 1892. godine viši razredi šegrtskih škola dijele se u skupine po srodnim obrtima, pa je zato došlo do promjene nastavnog programa.

Godine 1922. doneseni su zakoni o muškim i ženskim obrtnim školama i one su se nalazile pod nadležštvom Ministarstva trgovine i industrije.

Reorganizacija ženskih obrtnih škola izvršena je Zakonom iz 1931. godine.

U Državnom arhivu u Zagrebu pohranjeno je arhivsko gradivo 15 šegrtskih škola koje su djelovale u gradu Zagrebu.

Tu je sačuvano gradivo jedne od najstarijih šegrtskih škola u gradu – Kaptolske šegrtske škole, Opće zanatske škole na Kaptolu, Stručne produžne škole u Zagrebu, Kaptol. Osnovana je 1886. godine. Prije toga šegrti su polazili opetovnu obuku u Pučkoj dječjačkoj školi na Kaptolu (i to još od 1865. godine).

GRAĐANSKE ŠKOLE

To su također srednje škole koje učenicima, osim opće naobrazbe, pružaju i pripravnu naobrazbu za gospodarska i tehnička znanja. Time su one osiguravale prijelaz u srednje stručne škole.

U Hrvatskoj su nastale po uzoru na austrijske škole. Prema zakonu iz 1874. godine zadaća im je bila stvarati školovaniji kadar za obrt i trgovinu. Od 1888. godine postoje u njima tri određena smjera: gospodarski, obrtni i trgovački. Kad se u te škole uveo i realni smjer (1894. godine), omogućeno je njihovim polaznicima nastaviti školovanje u realnim gimnazijama. Te su škole često mijenjale svoj naziv. Zvale su se više dječjačke / djevojačke škole (od 1888. godine), građanske škole (od 1924. godine) i obće niže srednje škole (od 1942. godine). U Državnom arhivu u Zagrebu pohranjeno je gradivo devet građanskih škola s područja grada Zagreba.

Među njima je i Državna mješovita građanska škola u Zagrebu, Državna I. mješovita građanska škola u Zagrebu, Državna I. mješovita građanska škola kralja Petra II. u Zagrebu, Državna I. mješovita obća niža srednja škola u Zagrebu, I. mješovita niža realna gimnazija u Zagrebu. Škola je osnovana 1933. godine novom diobom školskog područja za građanske škole. Radila je u zgradama na Jordanovcu (1933. godine), Botičevu trgu (1934. godine) i u Ivkančevoj ulici (1937. godine).

STRUČNE ŠKOLE

Potrebu osnivanja škola takvog tipa vidimo ponajprije u razvoju osnovnih gospodarskih grana, a to su obrt i trgovina, kasnije i industrija.

Prva takva škola bila je otvorena u Zagrebu 1882. godine – Obrtna škola za unapređenje umjetnog obrta. Školovanje u toj školi trajalo je četiri godine, a školovati se moglo u ovim odjelima: građevno–obrotni, mehaničko–obrotni, umjetničko–obrotni i kemijsko–obrotni. Godine 1919. iz graditeljskog odjela stvorena je Srednjo–tehnička škola.

Pitanje ženskih stručnih škola bilo je uređeno tako da su one pripojene pučkim školama i tek se kasnije osamostaljuju.

Trgovačka struka je u Zagrebu također ubrzo dobila svoju školu. Godine 1883. otvorena je dvorazredna trgovačka škola koja će 1912. godine produžiti školovanje na četiri godine i promijeniti ime u Trgovačku akademiju.

U Državnom arhivu u Zagrebu pohranjeno je gradivo 10 stručnih škola s područja grada Zagreba.

Najstarije sačuvano građivo je iz Kraljevske zemaljske obrtne škole i s njom spojene građanske stručne škole i muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, Kraljevske obrtne škole u Zagrebu, Državne središnje škole u Zagrebu, Škole za primijenjenu umjetnost u Zagrebu. Osnovana je 1882. Dvije godine prije toga bio je osnovan i Muzej za umjetnost i obrt. Osnivači škole bili su I. Kršnjavi, H. Bollé i E. Suhin i oni su školom, kao direktorij, i upravljali. Izradili su i prvi pravilnik za rad škole. Obuka je počela 12. listopada 1882. godine.

Nova školska zgrada otvorena je 21. lipnja 1891. godine, a dotada se nastava odvijala po privatnim zgradama na Dolcu i u Ilici 45. U školi se radilo prema privremenoj naukovnoj osnovi. Prema za-

konu o obrtnim školama, škola je imala dva glavna odjela, školu i radionicu za naučnike i produženu školu za pomoćnike. Naučnička izobrazba trajala je četiri godine, a za pomoćnike četiri do šest semestara. Odjeli za naučnike bili su za građevno i umjetno bravarstvo, stolarstvo, klesarstvo, kiparstvo u drvetu i kamenu i dekorativno slikarstvo. Pri školi je bio internat koji je za polaznike bio obvezatan. Godine 1897. osnovana je Graditeljska škola, nastala od ranijeg graditeljskog odjela. Isto će tako biti i 1904. godine kada je otvoren Ženski odjel za umjetno–obrtno crtanje. Taj je odjel nažalost izveo samo jednu generaciju učenica (1908. godine). Učenice su se vrlo brzo pojavile na izložbama sa svojim radovima (1884. u Zagrebu).

Učenici su, zajedno sa svojim profesorima, sudjelovali u izradi mnogih radova po Zagrebu. Tako su zajednički izradili jednu od najljepših kovanih

ograda (Opatička 10), kovana vrata Oktogona prema Preradovićevu trgu, paviljon na Zrinjevcu, oslikanu keramiku pri uređenju Umjetničkog paviljona i drugo. Ta je škola, kao i druge škole u gradu Zagrebu, imala problema u vrijeme Prvoga i Drugoga svjetskog rata sa svojim prostorom, nastavom i dr.

Rješenjem Ministarstva trgovine i industrije (1932. godine) provodi se reorganizacija škole i formiraju se:

1. *zanatska* škola (bravari, stolari, klesari, keramičari, dekorativni slikari i kipari, elektrotehničari i strojari) – daje zvanje pomoćnika;
2. *delovodska* škola (majstorsko – umjetnička):
 - a) majstorska odjeljenja (bravari, stolari, klesari, elektrotehničari i i stroj-bravari);
 - b) umjetničko odjeljenje (za unutarnju arhitekturu, dekor, slikarstvo i kiparstvo, tekstil, keramika, uvez knjiga, umjetno bravarstvo i stolarstvo, praktična grafika – 1933. godine). Školovanje traje dvije godine i njime se postiže zvanje majstora.

UČITELJSKE ŠKOLE

Znamo da je u Zagrebu još 1776. godine uz normalnu školu postojalo *učiteljsko obrazovalište*. Prva učiteljska škola bila je otvorena 1849. godine u zgradi grkokatoličkog sjemeništa. U tim se školama stjecala opća i pedagoška naobrazba za zvanje učitelja pučkih škola. U početku je školovanje trajalo tri, pa četiri godine, a zakonom iz 1929. uvedeno je školovanje koje traje pet godina. U gradu Zagrebu djelovale su u 40–im godinama XX. stoljeća četiri učiteljske škole i jedna Ženska učiteljska škola u samostanu ss. milosrdnica.

U Državnom arhivu u Zagrebu pohranjeno je gradivo pet učiteljskih škola s područja grada.

Među njima se nalazi i jedna od najstarijih – Učiteljna učiona zagrebačka, Carsko kraljevsko učilište u Zagrebu, Kraljevsko muško učiteljište u Zagrebu, Kraljevska muška preparandija u Zagrebu, Kraljevska učiteljska škola u Zagrebu, Državna učiteljska škola u Zagrebu, I. učiteljska škola u Zagrebu.

Godine 1776. spominje se učiteljski tečaj uz normalku, no tek je 1849. godine otvorena učiteljska škola u zgradi grkokatoličkog sjemeništa u Gospodskoj (danas Ćirilometodskoj 1) ulici. Škola se od 1861. godine nalazila na Sjevernom šetalištu, a od 1892. godine je u novoj zgradi u Donjem gradu (Medulićeva ulica). Kad joj se pripojila ženska učiteljska škola (1932. godine), škola postaje mješovitom.

GIMNAZIJE

U drugoj polovici XIX. stoljeća gimnazije su potpuno promijenile svoj oblik. Sada one traju osam godina i osim latinskog i grčkog jezika u njima se počinju više učiti prirodni predmeti: matematika, prirodne znanosti (fizika, kemija) i živi jezici. Škola je i dalje državna, a nastava je predmetna. Gimnazije se sada dijele na dva tipa, klasičnu i realnu gimnaziju. Realne gimnazije se službeno otvaraju 1894. godine.

Zakonom iz 1929. godine utvrđuju se kao tipovi srednjih škola realna gimnazija, realka i klasična gimnazija

U vremenu od 1941. do 1945. godine u gradu Zagrebu su bile dvije klasične gimnazije, pet muških realnih gimnazija, tri ženske realne gimnazije, jedna nadbiskupska klasična gimnazija, jedna dominikanska klasična gimnazija s realnim odjeljenjima, jedna njemačka realna gimnazija i jedna ženska realna gimnazija ss. milosrdnica.

U Državnom arhivu u Zagrebu pohranjeno je gradivo 13 gimnazija koje su djelovale na području grada Zagreba.

Tu je i gradivo Städt Unter – Real Schule in Agram, K.K. Ober Real Schule in Agram, Kraljevske višje (velike) realke u Zagrebu, Kraljevske realne gimnazije u Zagrebu, Kraljevske I. realne gimnazije u Zagrebu, Državne prve muške realne gimnazije u Zagrebu, I. gimnazije u Zagrebu.

Još 7. rujna 1852. godine gradsko zastupstvo grada Zagreba donijelo je odluku da će o svojem trošku podignuti novu školu – malu realku. Za otvaranje te škole posebno se u Beču zalagao hrvatski ban Josip Jelačić, pa je njegovom zaslugom škola započela s radom 20. studenoga 1854. godine. Ban Jelačić odredio je da u školi nastavni jezik bude hrvatski, ali je 1854. godine iz Beča stigla zapovijed da nastavni jezik mora biti njemački. Javlja se i pokušaji da se škola pripoji pučkoj školi, ali je, i opet zalaganjem bana Josipa Jelačića i dr. Stjepana Ilijaševića (nadzornik i savjetnik za pučke škole), stiglo iz Beča (15. listopada 1856. godine) rješenje na osnovi kojega je ovaj zavod pretvoren u *C. kr. zemaljsku malu realku*. Škola ubrzo postaje (30. rujna 1859. godine) *velika realka* sa šest razreda. Hrvatski jezik se u nastavu opet uvodi 1. listopada 1860. godine. U toj se školi prvi put polagao ispit zrelosti u rujnu 1870. godine. Od 1883. godine bila joj je pripojena i trgovačka škola. U vrijeme kada je ministar bogoštovlja i nastave bio Iso Kršnjavi gradi se nova školska zgrada. Bilo je to na Trgu Franklina Roosevelta. Nova je zgrada otvorena 1895. godine. Kako je broj učenika stalno rastao, došlo je do odvajanja trgovačke škole od realne gimnazije (1910. godine). Ubrzo će se realna gimnazija podijeliti na dvije (1912. godine). Škola će se još jedanput dijeliti (1922. godine), i dobit će treću realnu

gimnaziju. Tako u gradu Zagrebu u 20–im godinama XX. stoljeća djeluju tri realne muške gimnazije.

Zbog ratnih prilika, ali češće zbog nedovoljnog prostora škola se često selila. Započela je sa svojim radom u grkokatoličkom sjemeništu (Ćirilometodska 1), zatim je u Popovu tornju (Opatička 22), pa u zgradi Meteorološkog zavoda (Grič 3). Neko je vrijeme djelovala i u Ilici 30/Frankopanskoj 1, na Rooseveltovu trgu 5, na Šalati, Katarininu trgu 5 i konačno se opet vraća na Rooseveltov trg 5.

Donjogradska klasična gimnazija u Zagrebu

Arhivsko gradivo škola, pohranjeno u našem Arhivu, čine spisi i knjige.

Spisi sadržavaju uglavnom dopisivanje s nadležnim prosvjetnim organima. Škola je primala okružnice, različita personalna rješenja, spise koji se odnose na potvrde obračuna školskih fondova i zaklada na školsku imovinu, uzdržavanje inventara i sitnije troškove. Škola je bila obvezatna slati ovlaštenim ustanovama (u arhivu ostaje redovito kopija): izvješća na početku školske godine, mjesečna izvješća s prijepisom zapisnika sjednica nastavničkog zbora (u ranijem razdoblju), polugodišnja i godišnja izvješća, godišnja izvješća o popuni inventara, račune fondova (školarine, zdravstveni ...) i zaklada, listove ocjenjivanja i službeničke listove, podneske školskog osoblja i učenika (molbe,

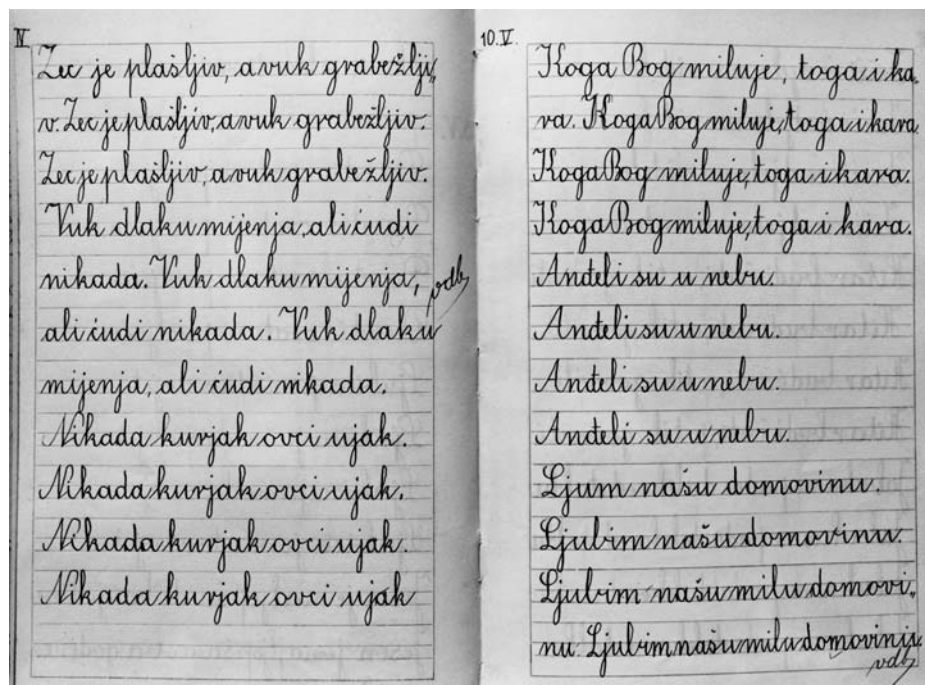
Sjednice nastavničkog (učiteljskog zbora) zbora donose problematiku rada škole.

Osnovne škole službeno vode *Školsku spomenicu* s određenim podacima o radu škole i o svim promjenama i događajima tijekom školske godine. Ponekad su u njih *revni* učitelji ucrtali nacrt svoje škole i zalijepili fotografije nastavničkog zbora i fotografije s učeničkih proslava.

Kontrolna knjiga ili *Knjiga opaženih mana i nedostataka* didaktičko je pedagoške naravi, a u nju su se unosile primjedbe nadzornika prigodom obilaska škole.

Ostale knjige vodile su se prema privremenim potrebama škole ili zahtjevima nadležnog prosvjetnog ili upravnog organa, pa u pojedinim slučajevima nemaju službeni karakter.

U arhivima škola pohranjeno je i gradivo mjesnih školskih odbora seoskih pučkih škola, Povjerenstva (komisije) za stručne ispite nastavnog osoblja, a u stručnim školama i osoblja odgovarajuće struke te gradivo nesamostalnih škola pripojenih određenoj školi. I u tim školama i u Povjerenstvu za stručne

ispite najvažnije gradivo su matične knjige – glavni imenici (zapisnik osposobljujućeg ispita, glavni zapisnik).

Čuva se i pokoji primjerak učeničke crtanke, kakve zasebne slike, krasopisanke, bilježnice iz matematike i dr.

Grada školskih organizacija, profesorskih i đачkih društava je neznatna i oskudna, a najviše podataka o njihovu radu nalazimo u zapisnicima sjednica upravnih odbora društava.

Arhivsko gradivo škola grada Zagreba, pohranjeno u Državnom arhivu u Zagrebu (121 škola), predstavlja nezaobilazan izvor u proučavanju postojanja i razvoja škola, školske uprave i školske administracije na ovim prostorima. Na kraju valja pripomenuti da i u drugom fondovima našega Arhiva možemo naći podatke vezane uz škole. Ponajprije se to odnosi na gradivo gradske uprave, točnije Gradskog poglavarstva Zagreba (jer je veći dio škola bio pod upravom grada) unutar kojega je djelovao Školski odjel koji je vodio brigu o radu pučkih škola. U godišnjim izvješćima gradske uprave nailazimo na podatke o broju škola, o broju učenika, učitelja, sredstvima koja je grad dao za rad škola, o potrebi gradnje novih škola, a sve to u želji da stanovnici budu prosvjećeniji i da je što manje nepismenih u gradu Zagrebu.

LITERATURA:

1. Cuvaj, Antun: *Grada za povijest školstva*, Kr. hrv.–slav.–dalm. vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu, sv. 1. – XI. sv., Zagreb, 1910.–1913.
2. Franković, Dragutin: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Pedagoško–književni zbor, Zagreb, 1958.
3. Horvat, Rudolf: *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb, 1942.
4. *Izvješća gradskog poglavarstva od 1900.–1925.*, Zagreb, 1900.–1925.
5. *Prosvjetni glasnik*, službeno glasilo Ministarstva prosvjete kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1920.–1941.
6. *Službeni glasnik Ministarstva nastave (Ministarstva narodne prosvjete)*, Zagreb, 1941.–1945.
7. *Školstvo Hrvatske i Slavonije*, Kr. hrv.–slav.–dalm. vlada, Zagreb, 1896.
8. *Zbornik zakona i naredaba za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju od 1860.–1918.*, Arhivsko gradivo fondova osnovnih i srednjih škola pohranjenih u Državnom arhivu u Zagrebu

HISTORY OF ZAGREB SCHOOLS – DOCUMENTS OF THE STATE ARCHIVES IN ZAGREB 1900–1945 (Summary)

The paper presents some of the development of primary and secondary schools in Zagreb. The records kept by the State Archives were used as source material. My wish was to show the significance of archive records as the most important source for studying the life of a city. The paper shows the beginning of schools in Zagreb, their development, position and influence on social life of the city. City government was deeply involved in the development of school, as well as humanitarian associations (laic or religious) and, in a way, all inhabitants of the city. We know that the progress of a city is most clearly reflected in the literacy of its inhabitants, and the latter can be discerned from the number of schools. We may, therefore, conclude that the city of Zagreb was the city with the highest literacy in this region in mid–20th century.

Until mid–20th century, schools were predominantly managed by the Church. With the development and strengthening of capitalist economy and sudden increase in the administrative staff, a fundamental reorganisation in education took place. Schools could no longer be individual effort, or effort of individual institutions in the emerging society; the education in liberal arts they provided was not enough and the rapidly developing natural sciences had to be introduced into curricula.

Schools were taken over by the state, which means that they became public and general institutions. The records of schools in the city of Zagreb (kept at the State Archives) date back to that period, and we need to know the development of school administration, certain types of schools, as well as schools regulations, organisation of schools, their method of work and management.